

Diana Koloini

Vračanje k Črtomiru

O Smoletovi drami *Krst pri Savici*

Krst pri Savici Dominika Smoleta (iz leta 1968) je nesporno ena največjih umetnin povojne slovenske dramatike¹. Presenetljivo je (čeprav za slovenski prostor tudi simptomatično), kako skromna je njena dosedanja teoretska recepcija. Posebne pozornosti ni doživela niti v Interpretacijah Nove revije, ki so izšle pred kratkim in so najobširnejše pisanje o Smoletu doslej – čeprav na splošno velja za njegovo najpomembnejše delo ob *Antigoni*. Nekaj priložnostnih zapisov je v kritikah in gledaliških listih ob uprizoritvah (dramo so doslej uprizorili štirikrat²), obširneje pa sta se z besedilom ukvarjala le Andrej Inkret (v

---

¹ Drama je v knjižni izdaji izšla pri Založbi Obzorja, Maribor 1969; že predtem je bila (v rahlo drugačni obliki) natisnjena v gledališkem listu Drame SNG ob krstni izvedbi.

² Dvakrat v Drami SNG Ljubljana, leta 1969 v režiji Franceta Jamnika in leta 1981 v režiji Janeza Pipana; leta 1988 v Stalnem slovenskem gledališču v Trstu v režiji Jožeta Babiča in leta 1994 v Primorskem dramskem gledališču Nova Gorica, znova v režiji Janeza Pipana.

knjigi o Smoletovi dramatik¹) in Taras Kermauner², oba še v letu nastanka drame. Nekaj več pozornosti mu je pozneje posvetil tudi Marko Juvan v študiji o motivu Krsta³.

Smoletovega *Krsta pri Savici* ni mogoče brati brez navezave na osrednji slovenski literarni mit, Prešernovo pesnitev iz leta 1836, ki vsekakor določa konstitucijo slovenstva ne glede na to, ali dramo razumemo kot nadaljevanje pri Prešernu nedokončane zgodbe (Inkret) ali kot preinterpretacijo mitskega materiala (Juvan, Lukan⁴). Gotovo je, da Smole že z naslovom in izborom motiva cilja na problematizacijo ene temeljnih podob slovenstva, ki so bile ustvarjene v literaturi, na to, da piše "nadaljevanje" zgodbe, ki že ima mitski status.

S polemikami o Prešernu in razpravami o njem, ki so nastale v obdobju stopetdesetletne recepcije, se drama sicer ne ukvarja eksplicitno; implicitno pa gotovo odgovarja na vprašanja, ki sta jih literarna in tudi siceršnja slovenska zgodovina odpirali ob problemu Črtomira, njegovega boja in prekrstitve. V tem smislu njegovo "modernistično odstiranje ideoloških nanosov" (Juvan) ne simulira nikakršne lažne nedolžnosti in nedotaknjenosti.

Ta analiza se bo trudila Smoletovo dramo razumeti v sklopu s Prešernom – kot modernistični odgovor na mitski tekst. V nasprotju z Inkretom in podobno kot Juvan v prehodu med Prešernom in Smoletom vidim temeljno zarez: ta najprej zadeva spremenjen svet (to ni zgolj

¹ Andrej Inkret, Eseg o dramah Dominika Smoleta; Založba Obzorja (Zbirka Znamenja, 2-3), Maribor 1968; poglavje iz knjige je bilo natisnjeno tudi v gledališkem listu ob krstni izvedbi, Drama SNG Ljubljana, letnik XLVIII, št. 3, 1968/69 (str. 163-173).

² Taras Kermauner, Črtomirov mit – mit o sodobnem slovenstvu, Gledališki list Drame SNG Ljubljana, letnik XLVIII, št. 3, 1968/69 (str. 174-188); članek je bil pozneje ponatisnjen v knjigi T. Kermauner, *Od eksistence do vloge*, Knjižnica MGL, št. 55, Ljubljana 1971.

³ Marko Juvan, *Imaginarij Kersta v slovenski literaturi, Medbesedilnost recepcije*; LUD Literatura (zbirka Novi pristopi), Ljubljana 1990.

⁴ Blaž Lukan, Smrt mita, Gledališki list PDG Nova Gorica, letnik 38, št. 4, 1994, str. 34-35.

posledica dejstva, da je Smoletova drama nastala poldrugo stoletje po Prešernovi pesnitvi). Spremenjena konstelacija sveta na novo artikulira Črtomirov problem: problem, ki je drugačen kot pri Prešernu – morda prav zato, ker je Črtomir sam v nekem smislu isti.

Označevati *Krst pri Savici* kot mit je v strogo teoretskem smislu seveda problematično (kot opozarja tudi Juvan, ki ga v izogib tem zagatam in nenatančnosti poimenuje "ključno besedilo"). Mit je "proizvod arhaične, predrefleksivne zavesti" (Meletinski¹), *Krst* pa je seveda nastal kot izrazito avtorska umetnina v risu romantične poetike. Če se je ob Prešernovem *Krstu* ustalila raba pojma "mit", je bila utemeljevana s tem, da "skriva v sebi pomene, ki presegajo poezijo in s svojo simbolično vsebino zadevajo kolektivno slovensko usodo", mit o Črtomiru so "ustvarjali bralci, razlagalci, kritiki in literarni zgodovinarji; pa tudi pesniki in pisatelji" (Janko Kos, 1986²) in torej ni zgolj to, kar je izpisal Prešeren, ampak tudi vse tisto, kar se je nanj naložilo v stopetdesetletni zgodovini.

Za naše potrebe je treba posebej poudariti, da Prešeren z zgodbo o porazu Črtomirove pogske vojske in njegovem krstu upesnjuje trenutek, ki je primeren za mitsko zgodbo: natanko tisti mitični, predzgodovinski, predcivilizacijski trenutek, ko svet postane zgodovinski. Mogoče je namreč trditi, da so se (dotlej arhaični in torej tudi "nezgodovinski") Slovenci v evropsko civilizacijo in zgodovino vključili prav z vstopom v krščanstvo. To je sicer samo ena izmed mogočih interpretacij, ki pa jo potrjuje tudi recepcija *Krsta*. Črtomirov krst, ki ima simbolno vrednost pokristitve Slovencev, v tem smislu funkcionira kot točka prehoda iz arhaične družbe v civilizirano občestvo. Smoletova drama svojega pomenskega naboja ne črpa le iz statusa, ki ga ima v slovenski kulturi Prešernova pesnitev, na katero se navezuje, ampak enako iz vnovične tematizacije in reaktualizacije tega momenta.

¹ Ibid. 85.

² Citirano po: Juvan, 82-3.

Pri tem je osrednjega pomena čas, v katerem se Smoletova drama dogaja. Dogodkovno je sicer postavljena v davno slovensko preteklost – čas prekrščevanja Slovencev. Poleg likov Črtomira in Bogomile, prevzetih iz Prešerna, ga zaznamujejo tudi številni drugi liki, svobodno povzeti po zgodovinskih osebnostih (slovenska kneza Borut in Gorazd – prvi, vzgojen kot kristjan¹, oglejski patriarh – intelektualec in pesnik, salzburški cerkveni oblastniki, ki so bili kot misijonarji zelo dejavni na slovenskem ozemlju, irski duhovnik s "civilizirano" misijonarsko doktrino, vojaško nastrojena duhovnika Reginbert in Latin² ...), zgodovinski dogodki (v svobodno prikrojeni kronologiji: odprtje cerkve na Gosposvetskem polju, ustoličenje kneza, določanje meje med salzburško in oglejsko cerkveno oblastjo ...). Vendar je drama po estetski in ideološki obdelavi izrazito sodobna: dikcija Smoletovih likov je zvečine estetska obdelava sodobne govorice v razponu od pogovornega jezika do moderne politikantske in ideološke dikcije (poseben segment so molitve in citati iz svetega pisma, ki pa so – če odmislimo prevod v nacionalni jezik – pravzaprav zagotovilo nepretrgane kontinuitete časa dveh tisočletij), predvsem pa to velja za miselnost in ideologijo protagonistov ... Posebno Smoletovo artistsko in miselno spretnost izkazuje način, kako mu uspe nekatere zgodovinske podatke vključiti v docela sodoben politični svet (od drobnih aluzij, kakršna je na primer grožnja kazni z "manjšim, vročim in skalnatim jadranskim otokom", do celotnega sklopa konstitucije slovenske državnosti nasproti evropski

¹ Po zgodovinskih virih je bil Borut poslednji poganski knez; potem ko so na njegovo prošnjo Bavarci pomagali Karantancem v vojni proti Obrom, so njegovega sina Gorazda kot talca odpeljali s sabo. Borut je sam prosil, naj sina vzgajajo "v krščanski šegi in ga napravijo za kristjana". Ko je 748/749 Borut umrl, se je Gorazd vrnil in postal knez.

Po 1. delu, ki uprizarja oglejski samostan, kjer Črtomira učijo krščanskega nauka, se 2. del Smoletove drame, ki je postavljen na polje Gospe Svete, začne s pogrebom kneza Boruta in konča z ustoličenjem kneza Gorazda.

² Vsi ti v drami zastopajo različne doktrine in metode krščanske cerkve, postavljene nasproti Črtomirovi dilemi, ne da bi mu kdor koli znal pomagati, da jo razreši.

politiki) ... Ob tem se briljantno poigrava z zgodovinskimi anahronizmi (krompirjevi cvetovi, tobak ...).

Svet, ki ga uprizarja Smole, je torej izrazito sodoben: čas druge polovice dvajsetega stoletja – in prav presenetljivo je, kako natančno funkcionira ne le leta '68, ampak tudi sredi devetdesetih. (Pri tem se je pomensko središče v branju verjetno premestilo: konec šestdesetih je bil izrazit predvsem motiv ideološkega terorja, danes pa je v drami bolj neposredno aktualno vprašanje slovenske državnosti, vstopanja v Evropo ... Veličina Smoletove drame je gotovo tudi to, da zmore takšne premike, saj so vanjo očitno vpisani problemi, ki so na Slovenskem aktualni v različnih zgodovinskih trenutkih.) Črtomirovo zgodbo in z njo motiv prekrščevanja Slovencev Smole dramatizira v sodobni svet.

Takšno zastavitev utemeljuje že pomen Prešernove pesnitve (Juvan). S to analizo pa se bom trudila pokazati, da je mitični trenutek prehoda – vzpostavitve civilizacijskega sveta – že po imanentni logiki moment, ki ga mora civilizacijski svet nenehno obnavljati in reproducirati, da zagotavlja svoj obstoj.

Črtomir je pravo utelešenje tega nenehno ponavljajočega se momenta. Kot mitski junak uteleša trenutek prehoda, saj se z njegovo privolitvijo v krst tako rekoč krsti slovenski narod. Prav zato so mu v celotni zgodovini očitali izdajo slovenske avtentičnosti in samobitnosti (ali tudi nasprotno: v krščanski optiki pripisovali spoznanje resnice in milosti). Prešernova pesnitev se sklene v trenutku, ko Črtomir prehod izvrši, Smoletova drama pa se začne takoj po krstitvi – a koncipirana je tako, da se zdaj šele izkaže vsa njena vprašljivost. Smole dramatizira Črtomirovo nemoč sprejeti svoj lastni krst in ga tako vrača k odločitvi v preteklosti, na novo jo tematizira in problematizira. Lahko bi celo rekli, da ga nasilno zadržuje v trenutku odločitve; a to nasilje ni avtorjeva samovolja, temveč izvira iz junaka samega (kot tudi iz specifičnosti njegove zgodovinske pozicije).

Zgodbo iz Prešernovega *Krsta* Smole nadaljuje kot nadaljevanje Črtomirove zgodbe. Na začetku drame ga najdemo v oglejskem samostanu, kamor ga je bil poslal že duhovnik, ki ga je pri Prešernu krstil. Tu ga poučujejo menihi in res se sreča tudi s patriarhom, a oglejska

religioznost mu ne zadošča, lahko bi rekli (s Prešernom, znotraj Smoleta), da mu "v prsih umrjêjo nekdanji upi". V drugem delu drame se vrne na Slovensko, da bi tu "preganjal zmot oblake", to se realizira kot klanje na zunaj prekrščenih Slovencev, v katerih še vedno vidi pogane. Vse do svoje lastne smrti. Prešernovi napovedi iz zadnje kitice pesnitve se Smole izneveri le toliko, da Črtomiru in Bogomili omogoči vnovično snidenje (in prav v prizorih njunega srečanja – dva sta, vsak v središču enega dejanja – najbolj konsekvantno izniči morebitni up, ki se po mnenju nekaterih odpira na koncu Prešerna).

Črtomir je z vso prtljago svoje predzgodbe – poraza v vojni, izgube tovarišev, izgube ljubezni, prekrstitve – pravzaprav edino, kar povezuje obe zgodbi. Bogomila tu nastopa bolj kot dopolnilo njegove usode: simptomatično je, da se kot samostojen lik v drami pojavi zgolj v momentih Črtomirove krize, v trenutkih, ko je potrebna za preobrat oziroma stopnjevanje njegove linije. Čeprav je dramaturško subjektivirana, nikakor nima enakovredne vloge kot na primer osrednja Črtomirova protiigralca patriarh ali Gorazd.¹

Svet Smoletove drame je organiziran prek Črtomira: zaradi njegove poti v Oglej, ki je napovedana na koncu Prešernovega *Krsta*, prvi del drame uprizarja oglejski samostan, ki je na prvi pogled docela tuj izvirno slovenski zgodbi (čeprav je skok v tujino tudi pomensko utemeljen: o usodi Slovencev se odloča na tujem, v "civilizirani" Evropi, tako v osmem stoletju kot konec dvajsetega – tu je Smole povsem jasen in kot po navadi zadeva natančno in bridko ostro). Šele z njegovo odločitvijo, da se vrne domov (to pa zdaj tudi sam označuje kot "gor, na vzhod"), se drugi del drame preseli na Slovensko.²

¹ Nasploh bi bilo Smoletu mogoče očitati, da ženskim likom podeljuje zgolj sekundarno vlogo – tudi Pia je s svojo milino flower power komajda lahko protiigralca v brutalnem moškem svetu religije in politike, ki ga uprizarja drama.

² Kjer pa so protagonisti še vedno tujci. Slovenci so – razen obeh knezov in Kočarja, ki pa menda govorijo v tujem jeziku – predvsem nema množica, ki svoj pomen dokazuje s trdovratnim vztrajanjem: "ob strani sicer in brez haska, vendar trmasto navzoči" na začetku 2. dela in na koncu igre, "če kaj, kaže njih drža pač to, da so tukaj".

V prvem preletu je drama torej organizirana kot dramatizacija Črtomirovih muk, ki sledijo krstivni. Ob tem pa je treba opaziti, da je junak v igro postavljen na zelo specifičen način: v prvem delu (posvečenem teologiziranju in birokratskim mahinacijam utrujenega evropskega samostana) je zvečine nem, s svojim problemom nastopi le v nekaj prizorih; v drugem delu je tako rekoč odstranjen iz osrednjega dogajanja (ki je posvečeno ustoličevanju novega slovenskega kneza, odpiranju na novo zgrajene cerkve in srečanju tujih oblastnikov). Iz dogajanja sveta je Črtomir torej nekako odmaknjen¹. Ta njegova pozicija je gotovo simptomatična: svet, ki je organiziran po logiki Črtomirove zgodbe in določen z njegovo odločitvijo za krst (tudi v tem smislu je bistvenega pomena, da Smole, razen srečanja z Bogomilo, sledi liniji Črtomirovega življenja, kot ga je napovedal Prešeren), se dogaja mimo njega. Kot bomo videli še pozneje: Črtomir ne more vstopiti v svet, ki ga je ustvaril s svojo odločitvijo za krst.

Črtomir se s svojo odločitvijo nikakor ni sprijaznil, celo več, zaradi krsta nosi krivdo (izdaje, prilagoditve). Ta krivda seveda ni Smoletov izmislek ali samovoljna preinterpretacija Prešerna. Navezuje se na krivdo, ki jo Črtomiru pripisuje dolga slovenska tradicija (posebej izrazito na primer Župančič², pa tudi najrazličnejše drugo pisanje s to temo³), in jo na novo artikulira. Najrazličnejšim interpretacijam je pravzaprav dal prosto pot Prešeren sam. V njegovi uprizoritvi krsta je bistven molk, s katerim Črtomir sprejme odločitev: "molče v to prošnjo

¹ Tu je mogoče opaziti dramaturško strategijo, primerljivo s Smoletovo najslavitejšo dramo *Antigona*; v uprizorjenem svetu je *Antigona* odsotna, zato pa gibalo vseh nastopajočih; Črtomir sicer je v središču predstavljenega sveta, vendar paradoksalno potisnjen v stran.

² "In zagrizel se v rodna je tla volkodlak - / to bil je Črtomir, naš junak." Oton Župančič, *Daj, drug, zapoj...*, 1904.

³ O tem odnosu do Črtomira nadrobno poroča Juvan. Komentira pa ga npr. tudi Žižek, in sicer: "Eden popularnih psiholoških klišejev o t. i. 'slovenskem narodnem značaju' je ta, da Črtomirova subjektivna pozicija povzema pregovorno kompromisarsko, neodločno, zavrtlo značajsko strukturo tipičnega Slovence." S. Žižek, *Versagung: Claudel in Prešeren*, v: *Claudel z Lacanom*, Analecta, Ljubljana 1996; str. 166.

Črtomir dovoli". Še trenutek predtem se je upiral Bogomilini prošnji z različnimi (dovolj utemeljenimi) argumenti; njegove razloge za privolitev pa Prešeren pušča nepojasnjene. Usodno odločitev izpisuje kot aporijo. S slovito mavrico, ki obsije Bogomilo, krst vzpostavlja kot mitsko sliko v vsej pomenski odprtosti in nedoločljivosti.

Smole pravzaprav zanika dovršenost krsta, ki se je zgodil na koncu Prešernove pesnitve. Črtomir se v celotnem prvem delu drame vrača k svoji odločitvi za krst in jo problematizira (najostreje v obeh dramaturško najpomembnejših prizorih: dialogu z Bogomilo in dialogu s patriarhom, še prav posebej pa ob umiranju patra Amandusa). Izbral je v situaciji (zgodovinsko pogojeni), ko drugače izbrati ni mogel. Pa vendar zaradi te izbire zdaj nosi krivdo. Rešiti se je hoče s tem, da bi skušal pravo prezenco Boga. Njegovo ravnanje (besno teologiziranje v prvem delu in pokole v drugem) je mogoče razumeti kot obupen poskus, da bi za nazaj upravičil svojo izbiro. Njegovo iskanje Boga pa se izteče v zanikanje slehernih norm in zakonov, ki jih nalaga institucija, ki jo je s krstom sprejel, in končno dovrši z ubojem Bogomile, po katere ukazu se je krstil. Šele v tem spozna svojega Boga, ki pa je zdaj res samo še njegov osebni bog (eksplicitno zločinski), za katerega mora plačati z življenjem in ekskomunikacijo iz Cerkve.

Kot je bilo opozorjeno, drama uprizarja še kopico drugih problemov, v tej analizi pa se bom posvetila predvsem Črtomirovi liniji. Razbrati jo bom poskušala s pomočjo Žižkove konceptualizacije "izvirne situacije", v kateri se sklene družbena pogodba, in s tem povezanega etičnega dejanja. Članek¹, po katerem jo bom povzela, se ukvarja z družbeno etiko in njeno utemeljitvijo, s "simbolnim paktom"², žrtveno situacijo in etičnim dejanjem posameznika; pri tem

¹ Dejanje kot meja distributivne pravičnosti; Problemi-Razprave, zbirka Analecta, Ljubljana 1991; str. 207-239.

² "Izvirno družbeno dejstvo je simbolni pakt, ki predhodi slehernemu utilitarnemu računu in se ga zato ne da utemeljiti v njem (...) družbena pogodba kot etični konstrukt: edini način, da koherentno presojava pravičnosti sedanjega, dejanskega družbenega življenja, je, da izhajamo iz fikcije družbene pogodbe, ki smo jo sklenili kot etični subjekti v 'izvirni situaciji', v kateri smo prekrili z 'zastorom pozabe' patološko določenost sebe kot bitij 'iz mesa in krvi'." (Ibid., 210)

izpostavlja kierkegaardovsko ozadje s pojmi, kot so "mejna situacija izbire, eksistenca kot padec (greh), radikalna svoboda, ponovitev ..." (212). S sklicevanjem na Lacanovo psihoanalizo¹ opredeljuje socializacijo s strukturo izsiljene izbire: "V osnovi psihoanalitične postavke o 'nelagodju v kulturi' je uvid, da razmerje subjekta do občestva na najbolj radikalni oziroma elementarni ravni temelji na neki tovrstni izsiljeni izbiri" (217). Ta izbira je bistveno povezana z "razsežnostjo neke radikalne odpovedi" (210); z njo si nakopljemo krivdo, ki se je lahko operemo samo tako, da izbira v homolgni situaciji ponovimo s svobodnim dejanjem "na ravni svoje želje"; cena za to pa je strahotna: to je samomorilsko dejanje "separacije, izključitve iz simbolnega občestva" (218)².

Zakaj se sploh sklicevati na Žižkov članek? Kaj je v njem takega, kar nam pomaga razumeti pozicijo Črtomira pri Smoletu?

Najprej seveda zato, ker gre pri Črtomirom krstu za vstop v občestvo, ki je povezan z izsiljeno izbiro. Osrednjega pomena pri tem je, da njegova izbira zadeva celoten narod: kot legitimni naslednik slovenske države, vojskovodja in prihodnji knez, Črtomir s svojo odločitvijo sprejme krščanstvo za narod v celoti. Prav na tem nivoju *Krst* funkcioniira kot mit: Črtomirom krst je treba razumeti kot dogodek, s katerim se Slovenci vzpostavijo kot civiliziran narod, tj. narod, ki ga določa simbolna ureditev zakona (krščanstva in s tem Evrope). To pa je prav situacija "simbolnega pakta" kot izvirnega družbenega dejstva, ki določa konstitucijo družbenega sveta. In končno je bistveno, da je ta izbira eksplicitno povezana s krivdo.

Že kot običajni, konvencionalni dogodek krst funkcioniira kot vstop v neko občestvo, tj. občestvo kristjanov. S krstom človek dobi osebno

¹ "V osnovi psihoanalitičnih pojmov Ojdipovega kompleksa, (...) podreditve Imenu-Očeta itd. je prav vpogled, da neka žrtvovalna situacija definira sam status človeka kot bitja govornice. Celotna psihoanalitična teorija 'socializacije', vznika subjekta iz trka predsimbolne substance živega in simbolne ureditve, je opis neke žrtvovalne situacije, ki ni mejna, izjemna, ampak vsesplošna, zgodba vsakogar, in kot taka konstitutivna." (Ibid., 217)

² Zgled takšnega dejanja je Antigonin 'Ne!' Kreonu.

ime – se subjektivira, obenem postane član neke skupnosti in se simbolno podredi njenim osnovnim normam in vrednotam. Črtomirov krst je seveda specifična zaostritev te običajne situacije.

Njegov vstop v krščanstvo pomeni ne le konvencionalno odpoved grehu, ki je ob tem vedno pri delu, temveč tudi odpoved vsemu, kar ga je vodilo in vzpostavljalo v večjem delu Prešernove pesnitve. Odpoved "strašni zmoti" (Bogomila) je že tudi odpoved tistemu, kar ga je določalo za mitičnega junaka: odpoved ljubezni, odpoved želji smrti, najprej pa seveda odpoved vrednotam in veri stare slovanske skupnosti in tudi zvestobi svojim padlim vojakom. V brutalni dikciji bi bilo mogoče njegov krst opredeliti kot konvertitstvo. Vsekakor se nanj navezuje krivda spremembe, povezane z izdajo. Krivda, ki ga preganja pri Smoletu, je seveda natanko tista krivda, ki mu jo pripisuje tradicionalna slovenska zavest z očitki o izdaji samostojnosti, samobitnosti, podreditvi gospostvu tujcev. V tem smislu je *Krst* neke vrste negativni mit, saj tematizira predvsem manko slovenske državotvornosti (Juvan). Smole artikulira na novo ne le Prešernov motiv, temveč tudi vse tisto, kar se je nanj nanese v stopetdesetletni zgodovini.

Črtomirova krivda nikakor ni nedvoumna. Prešeren svojega junaka ne obsoja. Osnovno konstelacijo postavi kot čisti paradoks že s tem, da pogansko "vero staršov" nekajkrat označi kot "krivo vero". Celo Črtomir sam priznava, da v to vero, za katero se je s tolikšno zavzetostjo bojeval, pravzaprav nikoli ni zares verjel (prav zato očitek o konvertitstvu ni najbolj natančen). "Vero staršov" razume zgolj kot oporo slovenske skupnosti, ki pa je s porazom njegove vojske že propadla. Poganstvo je zanj zgolj funkcionalno: pomeni možnost za svobodno življenje Slovencev. Pogan je samo, dokler se bojuje za to svobodo. Ko je boj poražen, poganstvo izgine; stari bogovi niso več bogovi, temveč samo "maliki".

A kot mučno dejstvo vztraja zavest, da prav on, ki je z zanosnim govorom v *Uvodu* svoje vojake zavezal za skupni boj, edini preživi Valjahunovo klanje. (Ob srečanju z Bogomilo izreče celo: "ni meni mar, kar se godi na sveti, ak smejo srečne te roke objeti" – kot da je pozabil na vse, kar je bilo doslej pomembno, kar ga je konstituiralo kot junaka.) V *Uvodu* je Črtomir v celoti, z vsem svojim bitjem, zanosom

in prepričljivostjo herojskega junaka, vdan boju za svobodo svojega naroda, nadosebni, zgodovinski stvari, po mislih na samomor v začetku *Krsta* pa se v celoti prepusti ljubezni do ženske. Zaradi te ljubezni se izogne ne le usodi svoje vojske – ki je smrt (in to dvakrat: ko pobegne iz boja in ko se ob Blejskem jezeru odpove samomoru), ampak se da tudi krstiti – s tem pa dokončno, tudi simbolno izda svoje vojne tovariše, saj sprejme prav tisto vero, zoper katero jih je peljal v skupno smrt.¹

Problematičnost Črtomirovega krsta zastruje dejstvo, da se zgodi zaradi posredovanja ljubljene ženske, tako rekoč po njenem ukazu. Bogomilina prošnja je formulirana prav kot zahteva odpovedi: "slovo daj svoji strašni, dolgi zmoti" (kulminira pa v zahtevo po skupni odpovedi ljubezni, ki se ji je sama že odpovedala). Mogoče bi bilo celo trditi, da je celotno Črtomirovo ravnanje določila Bogomila. Po ukazu vere, ki ji "deklica ta služi", je šel na boj, zaradi misli nanjo se je izmaknil smrti ("Bila je lepa, Bogomila! podoba tvoja, ki speljala ga je z boja") in končno po njenem ukazu sprejme krščanstvo in se prelevi v meniha.

Morda je prav to posredovanje krivo, da Črtomirovo sprejetje krsta ostaja problematično in pravzaprav neizpolnjeno (tako da se je k njemu treba vedno znova vračati). V Žiškovi dikciji bi bilo mogoče reči, da ljubezen, po ukazu katere se odloči, Črtomiru ne omogoči, da bi v situaciji izbire "z 'zastorom pozabe' prekril patološko določenost sebe kot bitja 'iz mesa in krvi'"². Da se torej ne odloči čisto, brez slehernega osebnega ali partikularnega računa; da (spet rečeno z Lacanom) z odločitvijo za univerzalni zakon ne "žrtvuje vsega, kar je objekt ljubez-

¹ Smrt, ki jo je izkusil, ne da bi jo tudi sam doživel (smrt padlih tovarišev), je Črtomirova bistvena eksistencialna izkušnja; skrita resnica, do katere hoče prodreti. Zato nasproti umirajočemu Amandusu nastopi z naravnost nasilno zahtevo po odgovoru. In ker ga dvomeči odgovor umirajočega ne zadovolji, smrt vzame nase ("Ubijal bom!"). Smole celotno dramo organizira okrog tega vprašanja: vozliščni dogodek 1. dela je Amandusova smrt, 2. del uvaja pogreb, nadaljuje pa se z grozljivo vsenavzočnostjo smrti, ki jih množi Črtomir, in se prek Bogomiline sklene z njegovo lastno.

² Ibid., 210.

ni v človeški nežnosti". Paradoksalno je seveda, da se Črtomir res odpove uresničenju svoje ljubezni na zemlji (in tako morda sleherni uresničitvi – saj bi težko rekli, da verjame obetu vere); pa vendar nekako "drži figo v žepu", ko stavi na morebitno srečo v nebesih.¹ In zato seveda ni slučaj, da pri Smoletu nad novim bogom dokončno obupa prav ob srečanju z Bogomilo: ko mu z njenim priznanjem postane jasno, da je bil obet ljubezenske sreče "unstran groba" prazen.

Stvar je tudi sicer dovolj nenavadna. Če se s Črtomirom tako rekoč krsti narod, je mogoče reči, da se prestop v krščanstvo za Slovence zgodi prek ženske. Nosilec instance univerzalnega zakona, "Ideala-Jaza", za Slovence torej ni oče (kot je to pravilo), temveč ženska. Prešeren, ki v *Poezijah* sicer vztraja pri "očetnjavi" ("kjer hiša mojega stoji očeta" ...), v *Krstu* daje zasnovo momenta ženske, ki se šele s famozno Cankarjevo materjo (ki kulminira v formuli "Mati-Domovina-Bog") do kraja artikulira kot nerešljivost razmerja do "univerzalnosti Zakona".

Na to je ob *Krstu* sicer mogoče pogledati tudi drugače. Moški se ukvarjajo predvsem z vojnami in pobijanji, ženska pa je tista, ki uvidi nujnost prehoda in tako omogoči "mehko", kolikor toliko nebolečo, predvsem pa nenasilno spremembo.² Če pri tem zasleduje načelo realnosti (nasproti moči goljufivega upa), je bistvo njene logike najprej ohranjanje življenja nasproti smrti. Smole ji sicer pripiše pragmatičnost in skrb za svoje lastno preživetje, celo hlad in oholost, vendar je tudi pri njem tista, ki ponuja izmik klanju najrazličnejših barv in razlogov, tudi skrb in pomoč. Če ji ne uspe, da bi Črtomira odvrnila od zločinstva, je kriva predvsem njena nemoč, nemoč ženske v svetu moških (o tem govori tudi sama).

¹ Če, sklicujoč se na Žižkov članek, preciziram s primerom: logika odpovedi je Kierkegaarda gnala v to, da je Regino Olsen prepričal, da je ne ljubi, Črtomir pa se odpove tako, da s tem vztraja pri ljubezni.

² O ženski kot križišču spreminjajočih se matric družbene strukture je podrobno pisal Rastko Močnik v članku *Dva Krsta: križi in strukture*, Gledališki list PDG Nova Gorica, letnik 38, št. 4, 1994.

Glede na vlogo ženske pri sprejemanju krščanstva pa je morda še bolj nenavadno, kako zelo je v Smoletovem svetu (in nemara slovenskem svetu sploh – pravzaprav bi Smoletu pri tem težko očitali kakršno koli ponarejanje) ženska odrinjena v stran, potisnjena v nepomembnost, zgolj nekakšna senca.¹ Pri Prešernu je določala vse Črtomirove odločitve, zdaj pa (pri Smoletu) ji niti prisluhne ne več (ali ji prisluhne zgolj za trenutek – in še ta trenutek je dopuščen šele takrat, ko je že tudi zanikan²). Kot mogoč akter je docela izničena.³ Morda je ona Črtomirov ključni problem (ne le v dveh prizorih, v katerih ji je Smole namenil osrednje mesto, ampak nasploh), a njena vloga je povsem nična, kot je nično njeno hotenje, njene besede, njeno prizadevanje ... Vsekakor je za Črtomira usodno, da v njenem ravnanju lahko spre-gleda zgolj "zvičajnost" in "prevrtljivost". In vendar se mora na svojem koncu vrniti prav k njej (četudi zgolj z nasiljem, samo zato, da jo ubije), da izpolni in konča svojo usodo.

Vrnimo se k Črtomiru, okrog katerega se vrta igra.

Črtomirova izbira je sicer izsiljena (natanko v smislu "izsiljene izbire", kot jo konceptualizira Žižek): v krst privoli v situaciji, ki mu je bila vsiljena, ko pravzaprav nima kaj izbirati in drugače ne more izbrati. Po porazu poganke vojske pri Ajdovskem gradcu (ki je bil vnaprej nujen – "in šel je boj bojvat brez upa zmage" – Črtomir z vsem svojim prizadevanjem junaka "korenine prave" ne more preprečiti

¹ Po Lukanu: "pričujoča odsotnost, trpna predanost, senčna prisotnost ob strani vsakega moškega".

² "Za hip ali dva sem pomislil, kako si zares vsa zapletena v stisko in v zmedo, v nebogljenost in samoto svojega ženskega trupla. Ampak to je bil v resnici samo hip blodnje, bil je in je minil," pravi Črtomir v srečanju z Bogomilo v 2. delu in s tem odgovarja na njen govor iz 1. dela – polovico igre je bilo treba čakati na ta odgovor, ki se je ob Bogomilinem govorjenju zavil v molk, in zdaj je že izničen kot "blodnja".

³ Podobno vlogo pa ima tudi njena in Črtomirova protiigralka Pia: s svojo vizijo Boga in vsepresegajočo ljubeznijo pomeni pozitivno alternativo celotnemu predstavljenemu svetu. A zdi se, da je nihče ne sliši (razen patriarha, pa še ta ji namení komaj kaj več kot naklonjen pogled); celotna drama bi se odigrala povsem enako, če je sploh ne bi bilo tu.

poloma) je izobčenec. Poganstvo je dokončno poraženo, opora slovenske skupnosti razpade, s tem pa tudi ta skupnost sama (ki izgine in tako rekoč izda Črtomirov boj še pred porazom: "soseska je Marije službi vdana / v dnu jezera utopila bog'njo Živo"). Črtomir je tako zunaj sleherne skupnosti sploh; preganjanec, ki lahko živi samo skrit, na nenehnem begu ("Beg je moj up pričjoči"), obsojen na smrt. Če "brez vstopa v občestvo človeka kot subjekta sploh ni"¹, za Črtomira gotovo velja, da po porazu poganške vojske ne more več obstajati, če ne vstopi v krščansko občestvo – ki je zdaj edino občestvo.

In vendar je zaradi te izbire kriv. Pri Prešernu njegova krivda sicer nikoli ni dorečena, Smoletov Črtomir pa jo sam vzame nase: po svojih lastnih besedah je kriv prav zato, ker izbira ni bila svobodna, sploh ne zares izbira, temveč "laž, strahopetnost, poniglavost, pohota, strah za telo in strah pred smrtjo" (kot v prvem delu prizna patriarhu). Vse Črtomirove težave izhajajo iz dejstva, da se je dal prekrstiti brez vere in neutemeljeno.² Njegovo iskanje Boga je obupen poskus, da bi za nazaj upravičil to izbiro in tako izbrisal krivdo. Črtomir je "norec", ker je izbiro, ki kot izsiljena ni bila prava izbira, vzel zares.

Črtomir ne more sprevideti pravega statusa svoje podreditve novemu redu. Svet, v katerega ga postavi Smole, je svet političnega pragmatizma in utilitarizma civilnega občestva. V krščanskem svetu se je bog, v imenu katerega funkcionira, že davno izgubil. Številni opisi "tehnicizma" v oglejskem samostanu (ki ga priznavajo tudi njegovi protagonisti) kar najbolj razločno govorijo o tem. Bog tu funkcionira kvečjemu kot instanca urejevalnega zakona; v najboljšem primeru (pri Patriarhu) kot pomoč, malodane orodje v prizadevanju za dobro (in še

¹ Žižek, 216.

² To je mogoče brati že v Prešernu. Žižek npr. njegov krst interpretira kot identifikacijo "z virom svojega totalnega poraza. Vendar pa ta identifikacija ne pomeni nikakršne 'notranje spretnitve', nikakršne premene perspektive, premene subjektivne pozicije, skoz katero bi Črtomir skusil sam svoj poraz kot poraz tistega, kar je itak vredno, da izgine, in s tem kot največje zmagoslavje, odrešitev; nasprotno, Črtomirjev pristanek na krst je dejanje čiste, popolne resignacije ...." Slavoj Žižek, *Jezik, ideologija, Slovenci*, str. 37.

to ne Dobro v absolutnem smislu, temveč dobro kot čim manjše zlo). Podreditev, ki jo zahteva in od Črtomira pričakuje tak svet, je zgolj simbolna in (vsebinsko) prazna. Njegovi dvomi in krivda so tu nesmiselni, za naravo novega sveta nerelevantni, celo smešni. A Črtomir v tak svet in takega Boga ne more privoliti.¹ Dobro vidi, da svet, v katerega je vstopil, ne zagotavlja prezenca boga. Vendar ne more privoliti v utilitarnost in pragmatičnost, ker ne more privoliti v arbitrar-
nost svoje izbire: svojega krsta ne more sprejeti kot prazno gesto.

V nasprotju z njim je spet Bogomila tista, ki uvidi tako funkcioniranje novega sveta kot tudi naravo svoje podreditve. Naj na njeno pragmatičnost Smole tudi gleda kritično, je vendarle očitno, da je njen način tisti, ki omogoča civilnost (in vstop v civilizacijo). Bogomila Črtomiru (s težavo sicer) prizna, da je bila njena podreditev zgolj simbolna.² A zdaj Črtomir ne zmore več sprejeti njenega nauka; v njeni privolitvi v načelo realnosti lahko ugleda zgolj izdajo.

Tako Črtomir v novi svet pravzaprav nikoli ne vstopi zares.

Pri tem je bistvenega pomena, da se v prehodu med Prešernom in Smoletom – to je v točki Črtomirovega krsta – svet docela spremeni. Prešeren upesnjuje svet mitičnega začetka, v katerem se vse meri v absolutnih kategorijah: zvestoba, domovina, svoboda, smrt. Smole pa uprizarja sodobni svet: posvetni, konkretni, običajni svet pragmatične politike, kakršen je pač naš svet. Črtomir, ki je s svojim krstom omogočil spremembo sveta, sam ostaja vmes. Ujet je v nemogoče stanje med prej in potem ("nisem več pogan, a boga tudi nimam"). V

¹ Črtomirov najnatančnejši opis njegove lastne pozicije so besede, ki jih izreče Bogomila: "Jaz pa ostajam tu – brez smrti, brez ljubezni, brez Boga."

² Priznanje je sicer nemo, a zato le tem bolj zgovorno.

Črtomir In je v tvojem srcu? (Bogomila molči) Je v tvojem srcu? (Bogomila še molči) Vešeti hočem! Odgovori! Je? *Bogomila* (pomirjajoče) Pater novic, prosim vas. *Črtomir* Odgovori! Je Bog v tvojem srcu? (Bogomila molči. Črtomir si z dlanmi prekrije obraz in v hudem brezupu) Torej vse brez Boga, igra, izdaja in nezvestoba. Bogokletni krst. ... *Bogomila* Črtomir, prosim te.

tem je paradoks njegove pozicije: pred njegovim krstom je svet pred-civilizacijski (ne le da so Slovenci pogani, zaznamujejo ga velike junaške bitke ...); po njegovem krstu je svet že civiliziran (dogaja se kot birokracija, politikantsko drobnjakarstvo in pragmatizem – ne da bi se znal zares odpovedati takšnemu ali drugačnemu klanju). Kot bi se preobrat dovršil v trenutku: z momentom Črtomirovega krsta se vse spremeni. Sam pa ostaja nekje na meji, ujet v točko prehoda.

Črtomiru je paradoksalno odvzeta možnost spremembe. Po načinu ravnanja in razmišljanja ostaja mitični junak. Kot tak pa je spremenjenemu svetu nepreklicno tuj. Po porazu pri Ajdovskem gradcu svet nikoli več ne more biti njegov svet. Že pri (Prešernovi) Savici je – kljub ljubezni – tuj s svojo "strašno zmoto"; v (Smoletovem) Ogleju je tujec – čeprav krščanski novic, je predvsem "vročični" barbar; ko se vrne na Slovensko, tu ni več doma, ampak še bolj nečloveško tuj, monstrum.

Kot mitični junak Črtomir hoče absolutnega Boga ("Vaš Bog je meni premalo"). Da bi ga dosegel, vzame nase resnico Boga – to je, edino resnico Boga, ki jo je sam spoznal, tisto, ki jo je izkusil: pobijanje poganov. Vprašanje Boga je zanj namreč nujno vezano na smrt: postavljeno je v horizont izkušnje pokola njegovih nekdanjih vojnih tovarišev¹. Krivda izbire krščanstva je povezana s krivdo smrti, za katero je odgovoren, a je sam ni doživel. Zato se v vsej drami zaganja predvsem v to točko: od vprašanja umirajočemu Amandusu (ki mu ne daje pravega odgovora) do strahotnega množenja smrti, ki jo nosi sam ... In seveda se nujno zgodi, da pobija tam, kjer za Cerkev to ni potrebno (oziroma prav tam, kjer to ni potrebno), kjer poganov tako rekoč ni več. To je že po pravilu tragična usoda konvertitov: konvertit mora prikriti, da Boga, tega Boga, ki mu je sam tako strahotno plačal, sploh ni. Edini način, da ohrani Boga, ki se je v Ogleju že izgubil, je, da nase vzame njegovo krivdo nasproti sebi samemu.

---

¹ Krščanski Bog zanj ni toliko "ljubezni vera", o kateri mu je govorila Bogomila, kot je vezan na krivdo izdaje in z njo povezane krivde: "njega, ki kriv moritve je velike".

Njegovo nasilno prekrščevanje, s katerim si hoče zagotoviti pravi vstop v spremenjeni svet (za novega boga, a na način starega sveta), je mimo toka zgodovine, cerkveni instituciji moteče, bloden preostanek mračne preteklosti, s katero naj se ne bi bilo več treba ukvarjati. Zgolj na videz sicer. Obenem je namreč očitno, da "civilizirani" svet za svoj obstoj vedno potrebuje takšno ali drugačno "barbarstvo". Za ohranjanje civilizacije nasproti neredu je vedno potrebna neka meja – barbarstvo, ki je na videz potisnjeno ob stran, v resnici pa prav v svojem statusu "drugega" (in v slehernem smislu "drugačnega") za sam red konstitutivno. Kot oglejski svet lahko obstane samo tako, da vzdržuje mejo nasproti "barbarskemu vzhodu" (tega se dobro zavedajo celo senilni menihi, na poseben način pa patriarh); tako je tudi novi slovenski državici, ki jo gradi Gorazd, mogoče obstati samo z vzpostavljanjem meja in rezanjem oziroma odtujevanjem neobvladljivega ... Pri tem pa slej ko prej vedno tudi samo uporablja "barbarska" sredstva: kljub načelnemu zavračanju civilizirani svet sam producira barbarske krvnike (na tej paradoksalni logiki svoje strategije ne gradi samo tajnik oglejskega patriarha, ki Črtomira nagovarja na klanje, ampak tudi Gorazd, ki je v Črtomirovo "čiščenje" pripravljen privoliti, dokler to rabi kakemu smotru).

Civilizirani svet, ki je utemeljen na prazni gesti (odsotnem Bogu), za svoj obstoj nujno potrebuje nenehno obnavljanje oziroma ponavljanje vzpostavitvene geste – momenta prehoda, točke, na kateri se je konstituiral. Žrtev, ki je vzpostavila občestvo, se mora obnavljati v ponavljajočem se obredu (ki sploh ni vedno zgolj simboličen). Da kot množični morilec tem namenom rabi prav nekdanja junaško čisti Črtomir, je njegova osebna tragedija, obenem pa perverzna logika političnega sveta. Ta samoumevno uporablja nekdanjega junaka, ki ga je s svojo žrtvijo ravno vzpostavil. Črtomir sam pa logike političnega sveta ne more spregledati, saj v besnenju zgodovine vidi predvsem svoj osebni problem (in tako v Slovencih, ki so na zunaj prekršчени, v resnici pa pogani, prepozna samega sebe; z njimi ubija svoj lastni obraz neverujočega).

Prav v tem je morda iskati razloge vztrajanja Črtomirovega problema pri spreminjajočih se zgodovinskih trenutkih, vztrajanja pri

mitu. Civilizacijskost (in kultura) – sleherna in tudi slovenska – za svoj obstoj potrebuje nenehno obnavljanje svojega izvornega problema: utemeljuje se na njem in po svoje je mogoča samo kot nenehno ponavljanje svoje lastne predzgodovinske iniciacije. Črtomirov motiv se je ponavljal v celotni kratki zgodovini poldruega stoletja slovenstva, Smole pa se s tem, da ga postavlja v izrazito sodobni svet, zaganja prav v to vztrajanje.

Posebej pomenljivo je v tem smislu soočenje Črtomira in novega slovenskega kneza Gorazda. Zdi se, da sta se z njima srečala dva različna časa, dve obdobji človeške zgodovine. Črtomir je iz sveta mita (v katerem se vse meri v mitičnih kategorijah), Gorazd pa iz sodobnega političnega sveta pragmatizma in utilitarizma (ki se dogaja prek drobnih korakov, izmikanj in manipulacij). Gorazda, ki je neposreden dedič njegovega sprejetja krščanstva (prvi slovenski knez, ki je bil vzgojen v krščanstvu in na tujem; bolj dedič Črtomirove izbire kot pa oblasti svojega očeta, pogankega kneza), Črtomir ne more doumeti, še slišati ne. Gorazd pa je pripravljen spregovoriti s Črtomirom, hoče ga celo vključiti v svoje podjetje. Dokler verjame, da mu bo lahko koristen.

Gorazd je pripravljen privoliti v Črtomirovo klanje, če bi to le rabilo kakemu smotru (med vsemi uprizorjenimi oblastniki tudi najbolj neskropulozno prizna, da ga ni strah krvi). Čeprav se zavzema za življenje, mir in prihodnost in bo (ob vsej manipulaciji, ki jo bo kot spreten politik uporabljal) očitno tudi res deloval v tej smeri, prav v ta namen potrebuje tudi ubijalca. Vendar se Črtomir njegovim načrtom ne more priključiti, še razume ne njegovega politikantskega diskurza. Nekdaj (pri Prešernu) se je tudi sam bojeval za prihodnost svojega naroda, ki je zdaj predmet Gorazdovega prizadevanja in naprežanja. A svobodo je Prešernov junak razumel v povsem drugačnih kategorijah kot njegov "sodobnik" pri Smoletu: njegov način je bil herojski in suveren, malodane veličasten, a prav zato neuresničljiv projekt ("največ sveta otrokom sliši Slave"), Gorazdov pa pragmatična in počasna, potuhnjena zvijačnost in pavlihovstvo ("majhen in gibek, zvit in zvijačen okop za obstanek"). Gorazdov projekt pravzaprav zbrise celotno Črtomirovo prizadevanje, do kraja izniči njegovo junaško bojno veličino. Svojevrstno ga "pozabi". Ko spozna, da ga ne more uporabiti,

ga tako rekoč zбриše iz zgodovine. Vendar bo Črtomir nujno mit njegovega podjetja.

Mogoče bi bilo reči, da Črtomir (simbolno) nosi krivdo za vstop Slovencev v Evropo. Črtomir je žrtveni kozel, kolikor je v najrazličnejših trenutkih slovenske zgodovine vedno kriv slovenske majhnosti, kompromisarstva, slehernega izdajstva (in paradoksalno ga Smole z morilstvom, ki mu ga pripiše na koncu drame, odreši statusa kompromisarja – seveda samo za ceno tega, da ga naredi za zločinca) ... V usodnem trenutku, ko so Slovenci morali postati kristjani, če naj bi se civilizirali, postali del Evrope (in prav noro je, da smo še vedno na tej točki), je Črtomir krivdo prehoda vzel nase. Zvesti so umrli v boju z Valjhunom in postali del mitične junaške preteklosti; drugi smo dediči Črtomirovega sprejetja krščanstva; Črtomir pa je prav tisti, ki nosi breme izvirne krivde tega dejanja. To krivdo pri Smoletu plačuje s svojim lastnim telesom – eksistencialno izgubljenostjo, preklanostjo in nesrečnostjo svojega človeškega obstoja.

Smole dramtizira zgodovinski svet kot zlorabo in pozabo, odstranitev žrtve, kot politikantsko izrabljanje klanja in Črtomirovo osebno tragedijo znotraj tega dogajanja (in če mu je v estetskem smislu mogoče sploh kaj očitati, bi mu lahko kvečjemu v tehnično dramatuškem – uprizoritvenem smislu združitev velikega spektakla zgodovinskega sveta in intimne drame samotnega človeškega bitja, ki jo je v gledališki uprizoritvi malodane nemogoče doseči). A na koncu Črtomira odreši njegove človeške bede in ga (paradoksalno) znova postavi v mit.

Črtomirov umor Bogomile je mogoče brati prek logike Lacanove konceptualizacije ponovitve izvirne izbire. Lacanova "stava" je v tem, da "je možno izbiro ponoviti, ko se znajdemo v homologični situaciji, da se je moč v ponovitvi skoz svobodno dejanje odkupiti za krivdo in ravnati v skladu s svojo željo oziroma na ravni želje"¹. Prav kot

¹ Žižek, *Dejanje*, str. 218.

tovrstno ponovitev je mogoče brati situacijo na koncu Smoletovega *Krsta*.

Patriarh določi Bogomilo za prednico na novo zgrajene cerkve Gospe Svete (prostor, ki ima v slovenski zavesti nesporno status, vzporeden tistemu ob slapu Savice, kjer se je Črtomir pustil krstiti). Njegovo odločitev je mogoče razumeti kot ponovitev in potrditev dogodka, v katerem je Črtomir sprejel krščanstvo za svoj narod. Črtomir, ki je zdaj navzoč zgolj še kot docela nepomemben, že izgnan osebek, se vsili v ta ritual in ga preusmeri v skladu s svojo željo. Vrne se k ženski, ki jo je ljubil in ga je izdala. Vrne se kot poraženec in kot moški. Vrne se na ravni svoje absolutne zahteve, ki zdaj lahko zahteva samo še smrt (kot bi jo bil nemara moral zahtevati že ob Savici). Vrne se k smrti, ki se ji je bil v boju z Valjhunom izmaknil zaradi misli na ljubezen, k smrti, ki ga je vseskoz obremenjevala, k smrti, proti kateri se je zaganjal. Vrne se k svoji prvotni izbiri in jo ponovi v obrnjeni obliki¹.

Zdaj ravna mimo slehernih norm in zakonov, brez računov in pomislekov, brez slehernega prilagajanja; čisto. In natanko po besedah Lacanove logike je njegovo dejanje "samomorilsko, dejanje separacije, izločitve iz simbolnega občestva"². Cena za to dejanje je ekskomunikacija iz Cerkve in smrt.

Njegovo dejanje je seveda zločinsko. A kolikor gre tu za suspenzijo etičnega, jo je po Žižku v skladu s Kierkegaardom mogoče brati kot avtentično religiozno: "subjektova 'odtujitev' v univerzalnosti simbolnega pakta, ki garantira občestvo, je temeljna 'etična' gesta; medtem ko je 'religiozno' prav suspenzija Etičnega, tj. trenutek 'nore' odločitve, ko namesto Občega (simbolnega Zakona) izberemo (...) partikularno izjemo. (...) Religiozno je ponovitev Etičnega, ponovitev

¹ "Takšno je zgolj dejanje, ki seže tja do same prvobitne izsiljene izbire, ki zadeva našo pripadnost občestvu, in sicer tako, da to izbiro ponovi v obrnjeni obliki." *Ibid.*, 218.

² *Ibid.*, 218.

etične izbire, s katero poravnamo krivdo, storjeno s to izsiljeno izbiro.¹

In res. Celo navzoči v Črtomirovem umiranju prepoznajo vnovičen krst². Črtomir končno doživi svojega Boga. Ta je seveda usodno zaznamovan z njegovo odločitvijo s konca prvega dela: "Bog ali hudič. Hudič ali Bog. Le krščen hočem biti." Pravzaprav pa že onkraj etične razlike. Njegovo dejanje se politike že ne tiče več³, tudi Cerkve ne (zanikanje cerkvenih norm je omogočilo svobodo za dejanje, ki pa je samo že onkraj določitev). Zadeva zgolj njegovega lastnega Boga, ki ni več Bog Cerkve niti občestva verujočih, temveč strašni Bog, kakršnega človek lahko spozna samo kot posameznik, individualno in intimno, sam. Šele s tem, osvobojen in mrtev, se Črtomir lahko vrne v mit.

¹ Ibid., 219.

² "Joče, tam gori. (...) Kakor dojenček pri krstu. (...) Videti je tak, kot da bi opravljal vdrugeč svoj krst."

³ Tasil: "... nadaljujmo, kot da ni nič. Saj tudi ni."